«بالالار كوڭلى»

٣ نچى توب

٢٣ نچى كيتاب

ع. عەزيز.

ئەحمەد باتر

اورماندا

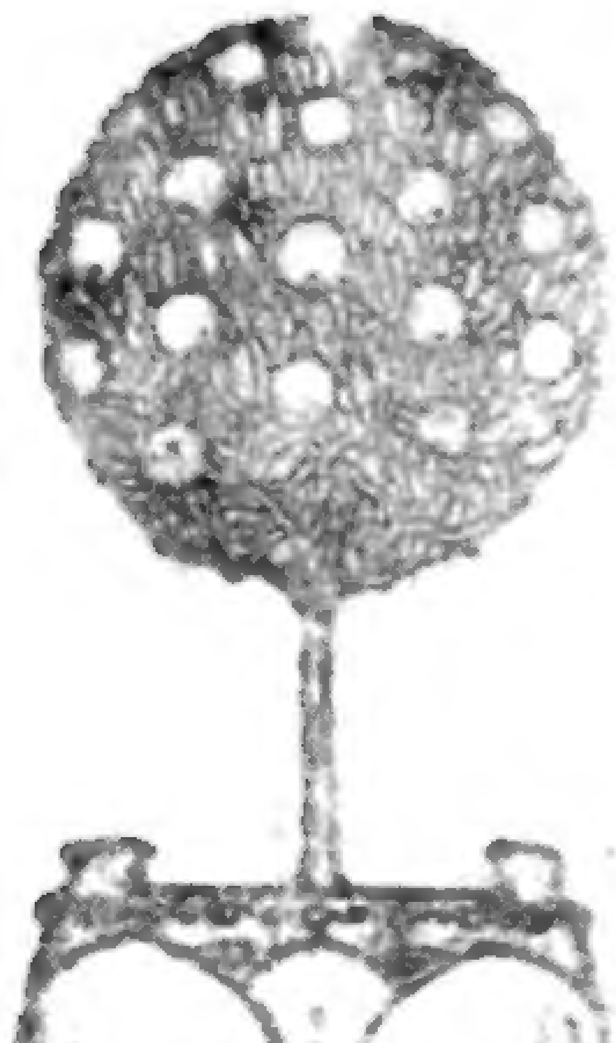

T. C. C. P

Книгоиздательство «МААРИФ» Казань

2-я Государственная типография 1921 г.

باسمىرى

«معارف» شىركەتنىڭ

قازان ١٩٢١ نچى يىل

ئەحمەد باتىر.

I

بۇرۇن - بۇرۇن زاماندا: كەجە كاماندا، سايسقان صوتچيك بولغان چاغندا، براق - براق جيرلەردە بر زور شەهەر بار ئيدى. بو شەهەر، جەي كۆنى قۇياش ئيرتۆك بالقىراب چغا بيت ئەلى، مۇنە شول ياقدا، قارا دينگيز آرتندا ئيدى. بو قالا بيك بر تاو باشننا سالنغان ئيدى؛ آنڭ تيرە ياغى چەچكيلى ماتور، ماتور چەچەكلەر، ئيۈجير هەم باشقا جيمش آغاچلارى قاپلاغانلار ئيدى. شول آغاچلارغا چالماشب يوغارىغا منگەن بۆزەم آغاچلارندان صولى، زور - زور قارا بۆزەملەر سالنندشب تورالار ئيدى.

تاونڭ باشننا سالنغان بو شەهەردە، بيك ماتور بر آق مەسجد بار ئيدى. شول مەسجدنڭ شەم كۆبك نەزك هەم چاقرم قەدەر اوزن مانارامندان تگى قارا دينگيزنڭ ئۆستنى بالقر - بالقر ئيتب كورنب تورا ئيدى. شول دينگيزدە كيچكە چاقلى قالب بالق تۇتب تورغان مۇسلمانلار، آق مەسجدنڭ مانارامندا ياندىرلغان اوتلارنى كورگەچ، شول وافت مۇئەذين ئۆزننڭ مۆكلى تاونشى بلەن: الله اكبر، الله اكبر!.. . آذان ئەيتب خەلقنى نامازغا چاقرا ئيدى.

مۇنە شوشى شەهەرنى ئيسكندەر بيرلى «داوەز اوغلى» ديب بۇر بلەر ئيدى.

قالانڭ تيرەسندەگى تاونڭ سۆزەككنە بر اورننداا مۇحەممەد غازى ديگەن كشننڭ بالچقدان، تاشدان ياصالغان ئيسكرب بتكەن، توبەسى بۆزەم تارماقلارى بلەن قاپلانغان كچكننەگنە ئۆيى بار ئيدى.

ئۆينڭ شەهەر ياغى ماتور اوزن - اوزن تۆز صەروى آغاچلارى قاپلاب آلغان. شول صەرويلەرنڭ آراسندا بيك كۆب

گۈل آغاچلارى بار ئىدى؛ يازۇچىنە باشلادى ئىسە، تۈرلۈك آغاچلارنىڭ سارى، قىزىل، آل، ئاپاق ھەتلى چەچەكلەرى چوب - چۇبار بولۇب دۇنيانى قوتىرالار ئىدى. كۈز چىقىشى بىلەن ئۆيى ئىيرەھىندەگى انار آغاچلارى قىزىلەرنىڭ زور، زور انارلارى بىلەن قابلانا، لىمون آغاچلارى ساپ - سارى لىمونلارى بىلەن تولالار ئىدى... مۇھەممەد غازى آغاينىڭ قانداى ئىسسى، قىزىق كۈنلەردە جىقان جىمىش ھەم لىمونلارنىڭ ھىربەت بامى؛ جان ئىيرلەرن چىقارىب ئەزىرلەگەن شىربەتنى «ئىزىيمە ئىچۈرۈمەن» دىيىب جىيىب قويا ئىدى...

ئىشىك آلدىدا تورى بىر ئىمەن بار ئىدى؛ آنىڭ بووانلىغىنى ئىكى قۇچاق جىتمەملىك ئىدى؛ آنى ئەھمەد آغاينىڭ باباسى بوجىرنى مۇسۇلمانلار آلغان چاقدوق اوتىرتقان دىيىب سۆيلىلەر؛ ھونىڭ يانىداغى بىر زور تاش آستىندان چىقىمە ئۈزىنىڭ كۈمۈش كۈبىك آق، بۇز كۈبىك سووق - سولارى آرمى، تالمى شابىر، شابىر ارغىدا ئىدى... بۇ ئىشىك آلدىدا مۇھەممەد آغاينىڭ آتى چىرەمەلەر آشاب يۈرۈشتۈرگەلى؛ مۇھەممەد آغاينى نورگەچ كىشنى، ياندىنا كىلىب سۆيدۈرە ئىدى...

مۇھەممەد آغا قىلىچىن قابرافاندا ياگى سۈنگۈسىنە يىاكا ساب سابلاغاندا جەيەسىنە ياكا يىب بەيلەگەندە (جەبەسىن تارتقاندا) آنىڭ آتى بىك سۆيۈنۈب كىشنى، بارسى ئىدى..

II

كۈنلەردە بىر كۈن قاطىما يالاڭ آياغىدا كەكرى باشلى باشماق گىيىب قايغىرا - قايغىرا بىرلاب، يىب بىرلى ئىدى. اوزامدا زور تاوش كوتەرلدى. آت آياقلارى تاوىشى، تىمۇر چىقىراوى ئىشتىلدى... بىر آى ئىلك روم قەيسەرى بىلەن سوغىشىرغا كىتكەن مۇسۇلمان ئەسكەرى قەيسەرنىڭ ئەسكەرى جىڭىب قايتا ئىكەن. تاش قويماغا بىر كەلگەن ئىشىك آقىرىقىنا شىغداب ئەچلدى. كىيىك چالبار گىيگەن، بۇر كەنچىك

يايىغان، اۇزۇنغىنا بۇرنلى، قارا جىمىش كۆيك كوزلى، ترناقلارىنا قىنا ياققان بر قاتىن ئىشكدەن آقرىنغىنا كردى؛ فاطىما بلەن كورشدى.

— ئىرم سوغشدان قايتدى: سىنڭ ئىرڭ شەهيد بولغان - ديدى.

فاطىما آرتق قايغىرمادى. قيبلاغا تابا قاراب دۇعا قلدى. شوندان سوڭ «بزنڭ اوغز اوغلى هەمەرننڭ گشلەرى بەلاگە ئويرەنگەن؛ ئوچسزنى الى قالمايز» ديدى. يانندا آسلنىب تورانتورغان بيشكدەگى بالاسى قولنا آلدى دا: «سين آتاڭنڭ ئوچن آلرسڭ، آتاڭ كۆيك اوغز اوغلى هەمەرنڭ باتدرى سين بولرسڭ» - ديدى . . .

كون ئوتدى، تون ئوتدى؛ تگى چيشمەدەن ئەللە نى چاقلى سو آقدى. ئەحمەد تەپى بۇرى باشلادى. ساباغن بيك ياراتب اوقى، ئەلفەسى دە بيك ياراتا هەم هەر واقتدا ئەحمەدكە دۇعا قلا ئيدى. اول خەلفەسننڭ سوزن تڭلى؛ ساباغن بلرگە بيك تىرىشا ئيدى. مەدرەسەنڭ ئيشك آلدنداغى بەشل چيرەمدە يال ئيتەرگە چققان بالالار يوگورشب اوينيلار، كورەشەلەر ئيدى؛ شولار آراسندا ئەحمەد دە اوينى ئيدى؛ تيك كورەشكەندە ئەحمەدنى برسى دە يغا آلميلر ئيدى. آلار اوق ياساب اوينيلار ئيدى؛ ئەحمەد آتاسننڭ جەيەسن آلب كيله، اۇلوغ گشلەر تارتا آلماسلق نەرسەنى كييرب آتب جەمەرە آتب ئوتدرە ئيدى . . .

شونڭ ئوچن ئوز ارا بالالار ئەحمەدنى «باتر» ديب سوزلە يانلافانلار ئيدى. ئەحمەد آتاسى سوزن بيك تڭلى؛ آنڭ ئەيتكەن سوزلەرن، مەدرەسەدە خەلفەسى ئويرەتكەن كيتاب سوزلەرى كۆيك كورە ئيدى. شوڭار كورە ئەحمەدنى آتاسى دا بيك ياراتا؛ آنڭ ئوچن دۇعالار قلا ئيدى. مۇنە بر كوننى ئەحمەد ئوى آلدندا چمچ ئوسلى بەشل چيرەم ئوستندە ياتدى. ئوز آلدنا اويلاب ياتلادى آتاسن ئيستەندەتوندى؛ اناسننڭ نيچك ئولگەنى كوز آلدنا كيلدى

بېيك قورغانلى سوقمشا تورغان قەيسەر شەھەرى كۆز آلدىدا گېلدى. شونىڭ ئۆستىدە قەيسەر عەسكەرلەرى اوقلار آتالار. بورەنەلەر اوغتالار، سونگەللەر بولغيلار؛ ئىسسىق سولارنى چېلەكلەر بىلەن قورغان آستىدا جېيلغان «اوقز اوغلى» شەھەرى كېشىلەرىنە سېپەلەر سوكۈنلارى ئىسسەتاش آتدىرا تۇرغان ماشىنا بىلەن قورغاننى جېمىرۇگە تىرىشالار... منە بىروافت قورغاننىڭ بىر جېرى جىمىرلدى: شول تۈشكە تابا مۇھەممەد باتىر يەشل بالاونى (ئەلەمنى) كۆتەرىب بالان قلىچىن بولغى-بولغى عەسكەرنى قورغانغا تابا ئېلتە...

بىر تاش آستىدا قاچقان ئېكى قەيسەر سالداتى اوق آتالار: مۇھەممەد باتىرنىڭ موينىنا بىر اوق تېيە... مۇھەممەد باتىرنىڭ عەسكەرى ھامان دا آلغا تابا اۇمتىلالار... منە شەھەرگە كىرەلەر... شەھەردە سوغش... ھەممەرنى جېمىرەلەر... مۇھەممەد باتىر يقلغان، آق بوز آتى مۇھەممەد باتىرنى ئىسنەيب: ئىندى بىزدە آلغا تابا بارىب سوغشىق بىزنىڭدە ماقتاو بىلەن دۇنيا تولسىن، دېگەن كوك قاراب تورا... مۇھەممەد باتىر قان ئىچىندە ياتا..... آنىڭ يانىدا دوستى خوسەين بالماچى سوتب مۇھەممەد باتىرنىڭ موينىن بەيلى... ئولمەگەن قۇتقالو يوق... مۇھەممەد باتىر تزلەنب آللا تەعالەگە دۇعا قلا: «دۇرستلك ئۆچۈن، نەسلىمىزنىڭ دانى ئۈچۈن اوغلىم سوغشچى بولسىن» دېب ئەيلەدە جانىن آللا تەعالەگە تابشىرا؛ شوشندى اويلار باشدان كېچكەچ، ئەحمەدنىڭ كۆڭلىنە ئاللە نېلەر كېلدى... اول ياتقان اورنىدان سېكرەب تۇردى... آى، نەگى بېيك، بېيك سەروى آغاچلارى آرسىندان ئەكرەن گنە بلماىب، چېشمە سولارى ئىنجەگە ئەيلەندە... آينىڭ ياقتىسندان براقداغى دېڭگز سووى، جيلبر، جيلبر كيلە... چېشمە ئۈزىنىڭ ھاولاب آغىوندان تۇقتامى... ئەحمەدنىڭ آتاسى آفرين - آفرين غنا سولاب بۇقلى ئيدى... ئەحمەد ئۈزينىڭ ئىشىنگەن

ئيغلەب كنه آچب كردى... آناسىنىڭ آچلغان مويىنلارىنى بيلەن قويدى... آناسىنىڭ بيتىدەن ئۆبب شپىرتقىنا: ئەنى مېن سېنى قالدۇرام... مېن تيز قايتىمەن... ئەتىنىڭ ئىسكى شەوكەتى، داڭق مېن قايتاريم. ديب آناسىنىڭ يانىدان چقدى. ئۇز بولمەسىدە ئۆلۈنى تۇرغان آتاسىنىڭ شامدان، ديمەشقدەن كېلگەن آلماس قلىچىنى تاقدى... اوقلارىن جەبەسىن آلدى... ئۆى آلدىنى تۆرەت قويلغان سۈنگۈسىن آلب باغچاغا چقدى... آندا آناسىنىڭ آق بوز آتى قورال تاوشى ئيشىتب پوشقۇرا باشلاغان ئىدى... ئەحمەد آتى آناسىنىڭ كۈمۈش ئيەرى بىلەن ئيەرلەدى... آتلاندى. خەلفەسى ئۆبرەنكەن دۇعانى اوقىدى. شوندان: «اوغز اوغللارىنى قوۋەت بير؛ مېنى اوغز اوغلى كىشىلەرى آراسىندان چقارا كورمە، آللام... ئى آللا! سېندەگنە بۈتۈن ئۈمىدم!» ديب آللا تەعالەگە يالوارا، يالوارا قابقادان چقب يولغا تابا بورەلدى. كۈن كېتدى، تۈن كېتدى...

بۇ كېچىنى ئەحمەد بر بەشل چېرەملى، ماتور چېشمە بويىنى كېلب توقتادى قوراللارىن سالب قويب، اوت ياقدى. آتقانى بر كېيكنى تونتاب قوورما (كەباب) ياساب بيك تەملەب كنه آشادى، آشدان سوڭ اوزاقنى دۇعا قلدى. چېشمە سوونىدان طەھارەتلەنب ناماز قلدى دا آق - بوز آتنى آشارغا جېبەرب يوتلارغا ياتدى. قۇياش چقب قرىنى قارشىداغى قرانيت تاشلارن يالتىراتا باشلاغان ئىدى. ئەحمەد يانىدا آقى تاوشقا اويانب كېتدى. قاراسا، نى گوزى بىلەن كورسىن، بر اوتىز آدم چاقلى جبەدە ئىكى قوراللى گريك ئەحمەدنىڭ آتنى تۇتارغا ماتاشالار. آت تۇتدرمى. ئەحمەد تيز گنه تۇردى. باشىنى تيرى بوركنگين كېيدى جەبەسىن قولىنا آلدى. اوق ساوتىن كېيدى، قلىچىن بيلىنە تاقدى سۈنگۈسىن قولىنا آلدى؛ بۇ تنلەى جبىنت بنكەچ، قاتى تاوش بىلەن:

آتم ئيچا ديدى. تگى ئيكى گربك آتنى تووودان توقتادىلار. ئەحمەدكەنابا كيلە باشلادىلار. شول آرادا ئەحمەدنىڭ آتى بيك قاتى چاپىب ئەحمەتنىڭ يانىنا كيلىب توقتادى. ئەحمەد آتىنا تيزگەنە آتلاندى. تگىلەر ياقين كيلگەچ ئەحمەدنىڭ مالاىغنا بولغانىن كوروب شارقلداشىب كولدىلەر:

— چوو، يولەر بالا، بالا بالاڭ بلەن نيشلەمەكچى بولاسىڭ؟

ئەحمەدنىڭ آچووى چيكسىز قاباردى. تگىلەر ماماندا مسقللاودا دەوام ئيتدىلەر. ئەحمەد تگىلەرگە ئوزىنىڭ كوچىن كورسەتو ئوچون بر آغاچقا توزەب اوق آتدى.

اوق توورى بووان ئيمەننى تيشب چقدى. تگىلەر شاققاتدىلار.

— منە حيكا بز آتب قاربق، ديب بوسى اوق آلب جەبەگە قويدىدا آتب ييبەردى؛ ئەحمەد سزغيرب كيلە توروغان اوقنى ئيكى بارماغى بلەن توتب آلدىدا، ئوز جەبەسىنە قويب، گربكنىڭ باشنداغى تيمر بوردىگىنە توبەب آتدى؛ اوق بوركنى ئيگىنگە باردى... شونىڭ سوڭىندا قچقرب:

— مين كشىنى رەنجتىرگە ئيلەميم: شوكار كورە بەر. بوركىڭگە آتدم - ديدىدە آتنى بلەن قوش كوك آتلدى... تگىلەر آوزلارن آچب قاراب قالدىلار.

بارا توروغاچ كيچ بولدى؛ مرت (شەوەر) باندى؛ توون بولدى. توون بيك قاراڭغى ئيدى، كوزگە تورتسەڭ كوروندرلك توگل ئيدى. ئەحمەد بيك تاوننىڭ باشنا تاپا مڭب كيتدى. تاو ئوستندەن براقدان يلتر - يلتر ئيتب اوتلار كوروندى؛ تولاغىنا سوغشدا قچقرتا توروغان برغىلار آوازى كيلدى. آتلار كشنيلەر ئيدى. ئەحمەد شولارغا قاراب يونەلدى. ياقين كيلب جيتەرەك آتن بر آغاچقا بەيلەدىدە، تگى اوتلارنىڭ يانىنا قاراب كيتدى. بو جانى ئيچندە بىگرمەلەب عەسكەر اوتىرا ئيدى.

ئېكىن باقلى كېك تۈلپلارى ئالارنىڭ كۈرەك عەسكەرلەرى بولغانلىقلارى بىلدۈرە ئىدى. چانى ئالدىلارىنى اوت ياققانلار، ئاشارغا ئەللى نەرسە قىزدىرالار ئىدى. مۇھەممەد چانى يانىنى ئاقرىغنا كيلىپ ئالارنىڭ سوزلەرى ىنكىلارغا كىرىشدى. ئىشدا بىك قارانغى بولوپ چانىردا اوت ياقتىمسى بولغانلىقدان ئىچەكىلەر بىر نەرسەدە كورە ئالمىيلار ئىدى، بىك قىزو - قىز سۆيلەشەلەر ئىدى.

— مىنە تەگى «اوقىز اوغلى» كىشىلەرنىدەن ئۈچ ئالىرغا كىرەك بىرنى ھەراب ئىتىپ كىيىندىلەر... ئۈچ ئالمى قالرغا ھىچ يارامى. ياھقالارى بىر آوزدان ئىبىدەشنىڭ سوزلەرىن جوبلەدىلەر (مەعقول تاپدىلار). آرادان بىرى سوز سۆيلەگەن ئىبىدەشىنە قاراپ: ئىيندى سىن مۇھەممەد غازىينى ئۆتىرىپ شەپ دەرەمە آلدىك؛ تاغىدا شوندايوق ئىسىم آلامك كىلەمنى؟ ديدى.

ئەھمەدنىڭ قانى باشىنا چەچرەپ مىندى؛ گەكرى آلماس قلىچى قولىنا آلدى... لاكين تەگى كىرىشكەلەر بىك كوپەو بولغانلىقلارىندان ئەھمەد دەشمەدى، بوقلاغانلارن گوتەرگە بولدى.

سۆيلەشپ اوتىرا تۇرغاچ شافقى وافت ئۆتىدى.. گوكدە سەيران ئىتىپ يۆرگەن يارىنى آيدا ئوفقىقا كىرىپ بوغالدى.. بوتون ئەطرافدا تىنلىق ھەركىم سورە باشلادى... تونلە بىلەن قىچقىرا تۇرغان چىكىرتكەلەردە تىندىلار.. يارى تىيرە بوندەگى چاقاللارنىڭ اولاوى بىلەن ياقىناورمانداغى بىر بابالاقنىڭ بىك بەمسىز قىچقىرووى سىرەك، سىرەك قۇلاققا هامان د كىلگەلەپ تورا ئىدى. . عەسكەرلەردە بوقىغا كىيىندىلەر... بوقلاغانى عەسكەرلەر اويانىپ كىتمەسىنلەر، ديپ، ئەھمەد چاترغا آقرىنغنا گوردى ھەنجەرن آوزىنا قاپ، قولىنا ياو آلدى. مۇھەممەد غازىينى تۇترگەن كوبكنىڭ قولى ھەم آياقلارن ئىبلەپ كىنە بەيلەدىدە كوتەرەپ آتىنا تاپا آلىپ كىتەدى... ئىنىڭ آ. فاسىنا بەيلەگەن چاقدا، گوپك اويانىپ:

— مين قايدا؟ ديدى

ئەحمەد:

— مين ئوتكەننك موحەممەد باترنك اوغلى قولندا . . مۆمكين بولسادا مين سيني قاچب ئوترمەدم؛ سيني «اوغز اوغلى» خەلقننك ەدل حوكملەرينە تابشىرام؛ ھەم سيزنك سوغش بلەن كيلوونگزني ھەمەردە ەسكەرنمە ئەيتەم - ديدى، ئەحمەد آتننا قامچى بلەن سوقدى آق - بور - آت قوش، كوبك اوچدى.

ئەحمەد زور اورمانلارنى ئوتدى، بيبك تاولارنى ئوتدى... بارا تورغاچ كوكنك براقدا جير بلە برلەشە تورغان اورنندا (اوفقدا) تاك يولدوزى يالتراب چقدى . . ئيرتە بولرغا اوزاق قالماغان ئيدى... بر زور گول يانندا توقتادى: بيبك ياردان توشب، باشننا كيگەن تيمر تو بەدەيينە تولترب سو آلدى، ئوزى ئچدى، يەنە برنى تولترسە توتقندا ئوز ەسكەرگە منگزدى. مۇندان . سوك يال ئيتەرگە اوتردى. شول واقتدا يارنك بيبك ھەم نكە چبرندەن تيمر ئيشك آچلغان بر تاوش كيلدى. ئەحمەد، دوشمانلاردر، ديب، تيزگنە جيردەن قالقانى ھەم قاداب يوبغان سونگسىن آلدى. ياق ياققا قاراب تورغاندا كول يويندان بيك موگلى بر آذان تاوشى ئيشتلدى... ئەحمەد دەمبچەگنە آذان تنكەندى كوندى؛ دوعا قلدى. ئەسبرنى ھەم آتنى قالدرب آقرنغنا شول آواز كيلگەن اورنغا توشدى. شول واقتدا كچكنە تيمر تابقادان بر آق ساقاللى، يەشل كيملى، چالمالى قارتنك كرب كيتكەنن كوردى . . . قابقا يابلدى ھەم بيكلەندى. . . ئەحمەد بو ديو پەربير بولماسن ديب قورقب كيتدى: قلنچن چقاردى، قابقانى قاقدى:

— باباى، مين موحەممەد بالاسى ئەحمەدكە دوشمان بولماساك آچ - ديدى. . . نكى ياقدان «سيو مى بوگون اوغز اوغلانى توشنە ياراچاق ەسكەرگە اوچراب يوزور باترنى ئەسىر آلغان ئەحمەد، ئيبت!»

دېگەن ئاۋاز كېلدى. ئەھمەد: مېن دېپ جەۋاب بېردى. ئەنە قارت:

— مېن ئۆلۈك ئۆتقىدا بولغان، ئاتاكىنى ئۆتكەن ئادەمنى جىبەر؛ ئاندان سۆك مېنىم يانىمغا كورسەك... بەش بالاغا كېنە ئۆتو غەيبدر؛ ئولايغاچدا، دۇنيا باسقاچدا ئانارغا سۆك بولماس ئەلى... مېن سېنى ئۆشمدە كوردم. ئاتاك بىلەن ئېيدك؛ شوندا اول ئەيتدى: منە اوغلم مېنى ئۆتكەن كشمنى ئەسىر ئېيتپ سېڭا كبلر؛ ئانارغا قوش، جىبەرمەن، دېدى... مېنىم سوزمنى تىڭلا، مېن بو مەۋمەغەدە ئېيدى جىمەش يل عىلم-عىبادەت بىلەن بولمشام، مېن كوپ بىلەم: مېڭا بۇلدرلارنىڭ يۇرووى، خەلقلارنىڭ بىر-بىرى بىلەن دوستلاشووى، سوغۇشولارى مەعلوم.: مېڭا بوجىر ئاستىنداغى خەزىنەلەر، مېڭا دۇنيادا غى ھەيوانلارنىڭ ئاۋازلارى ھەيوانلارنىڭ وە كشلەرنىڭ ئاورولارى مەعلوم. مېن ئەيتكەننى تىڭلا، مېن بىر كشىگەدە ناچارلق ئېتمەمېم... ئانىڭ بالالارى باردر، اول ئۆلسە ئانارغا حۆكم ئېتسەلەر، ئالار ئاچ قالرلار.. كشى ھەممەسى دەبر بىرسىنە قەردەش؛ ئالار بارى بىر بىرسىنە قەردەش ئېكەنلىگىن بلمەگەنگە — تويماغانلغىنا ئۆلتۈرەلەر... ئادەمنىڭ طەبىعەت يارانقان بو ئېنە كوزى قەدەرلى ھەيواننى دا ئۆلتۈرگە ھەقى يوق! ئېيدى بېگمرەكدە ئوز قەردەشى بولغان ئادەم بالاسىن ئۆلتۈرووى ھەرام دېدى..

ئەھمەدكە بوسوزلەر تەئثىر ئېتدىلەر... اول بار چىندە مندى تگى كربكنى ئازاد ئېتدى. لاكىن كربك ئانىڭ يانىندان كىتمە بەچە كۈن بلتردى.. اول:

— يانر ئەحمەد! مېن مەڭگىگە سېنىڭ يانىڭدا قالام! دېدى

لاكىن ئەحمەد ئاندان كېتەرگە ئۆتندى؛ كربك رەحمەتلەر اوقپ يولغا يونەلدى.. ئەحمەد ئاورەغنا يارغا قاراپ يامالغان ئۆبنىك قاپقاسىنا بارىپ توقتادى... قارت ئېشكنى ئاچدى. ماتور يوزلى

— مەرھەبا، ئى بەش «اوغز اوغلى» بگىن! دېدى... ئەھمەد بلەن قارت ئۆلك اوزاقلاب ئېوتە ـ نامازن قالدئلار... قارتنىڭ صەومەعەسىنە بر حوجرە مەسجد، اورنندا توورا ئيدى: ئيبەسىنە مانور چووار بالاس جەبلگەن، اورتاسىندا كچتىنە مانور فەنديل آسلغان ئىدى... نامازدان سونگ قارت يگتكە ناواب زوور بر كيتاب آچب وەعەظ [illegible] بېردى..

اندان سونگ ئەھمەدكە بر جوامەت [illegible] جەمشر [illegible] كبنئوب قويدى. ئەھمەد آشادى، ئچدى. قارت ئەھمەدكە اوزاق ئېتب دوعا قلدى. ھەم بو نلارغا بال ئېتەيگە قويدى [illegible] صەومەعەنىڭ ئېشىگى آچق ئىدى... باشقا چقب كېلى توورغان قوياش بالقوراب توشەكەن ئىدى.. [illegible] صەومەعە يانندا كيلب [illegible] ئولەنلەر، آق چەچەكلەر آراسىدا قوياش [illegible] سبكرئشەلەر، باقالار شاو كيلب تەسبيح ئەيتەلەر ئىدى... ئەھمەدنىڭ بوورنىنا اورماندان قالاردان [illegible] ئىدى... [illegible] نورلى [illegible] ئىدى... [illegible] ئەھمەد [illegible]

— [illegible]

قايناشق آلارنى [illegible] آلارنى [illegible] گر [illegible] آلارنى [illegible] [illegible] بلەر. [illegible] آلارغا [illegible] [illegible] ئەتمەيلەر [illegible]

تۇزاۇرننەشولارنىڭ كىلمەرب خەلفە ئىينسەلەر، مەنەمۇنداغنا گىرىپكەلەردەم
ئەنەمەرىمز! دېدى. بەنە ئەحمەدكە قاراب:

— اوغلىم، ئەمما سىڭادا بۇتۇنلەي سوغلىشىپقىنا يۇرۇرگە بارامىن؛ لېكىن ماقلاش، آنىڭ ئۇچۇن ئول. ئەمما بارى سوغۇشنىڭ ئۇچۇن تورما؛ اول زامان ئوتكەن ئېمىدى؛ سېن كىرى مەدرەسەگە كىر، ئەنە شول ەرباش باتىشى ياعىنىنا كىت، شۇندا دۇنيانىڭ گىنەكلەرىن ئېزىرەن، سەن «داوفز اوغلالارىنا» ئوبرەت دېدى...

ئەحمەد قارت بلەن كورشدى؛ آتىنا آتلانىب يولغا كىتدى. بر نېچە كۈندەن سوڭ يولدا اتاۋ بالەندا شەھەر، آنىڭ نەزىك ماناراڵى مەسجدلەرى ...ب آلعان باقچەلارى كورنە باشلادى.

ئەحمەد آتىنا بر قامچى بەردى: آت قۇش كوك اوچدى...

بىتدى.

اورماندا

عاريف آغاي، اوغلى عەينالدين بىلەن اورماندا اوتىن كيسە-كيسە، كۈننىڭ ئۆتۈپ كېتكەنىنىدە سېزمەي قالدى. عەينالدين اورماننىڭ ساف ھەۋاسى، تەملى نارات ئىسى بىلەن راھەتلەنىپ، بەش كوكەگىنى كىيىرىپ سولى-سولى ئىشلەدى؛ آنىڭ تەنىنى پىچقى ھەم بالتا سابى بىلەن بىر آز قاپارسالاردا، اول، آنانى آرتىندان قالىشمادى. عاريف آغاي قالتىراپ آغىپ تۇرغان كىچكىنە بىلغادا طەھارەت تۇزۇپ آذان ئەيتوگە، نارت آتلارىن بىر آلاندا آغانىپ يۇرگەن عەينالدين دە كيلىپ جيتدى. عاريف آغاي بىيك سوزىپ „قل هو الله" „انا اعطينا" سورەلەرىن ئوقىپ ئيمام بولىپ عەينالدين بىلەن بىرگە آخشام اوقىدى.

ئۆقى (كوك قوريى) قزارىپ تورا ئىدى. عاريف آغاي بەھلى اورمانلار بىلەن بىرگە تۇتاشقان تۇسلى گورىنگەن، ئۆقىقا قارادى دا:

— عەينالدين، سىن بىلەسىڭمى، بو بىر تىكمە تۇگىل: - بىر جىردە سوقىش باردر، ديدى. عەينالدين سوقىشنىڭ ئى ئىكەنىنى دە بىلەي آتى ئىيشتكەنىدە يوق ئىدى؛ شونلقدان، آنىڭ نەرسە ئىكەنىن دە سوراشمادى. اوت ياغار ئۈچۈن نارات چىقلارى، قورىقلار كيتۈرگە اورمانغا كرىپ كيتدى. ھەركى بىيك كوپ ئىدى. عاريف آغاي دا كىچكىنە كەنە اوت ياقىپ اوتوردى. بىرلداپ قر ئوردەكلەرى ئۆتۈپ كيتدىلەر: ھەمە يراقدا موڭلى ئۇگى ياقىنداغى يالغز بىر ناراتدا، كوكى ئۇرنىڭ موڭلى تاوشى بىلەن نجقورغا تۇتندى: بو آنىڭ تاڭغا قەدەر آخرغى تاوشى ئىدى.

عەينالدين اورمانغا كرىپ كيتدى. اورمان كوكلى، ماتور ئىدى: تۆچاق جىنەمەلىك آغاچلار، بىردە جيلسز ھەوادا، ئۇزلەرىنىڭ بويلەقلارى مۆلدۆرەتىپ آسقا سالىندرىپ اوتۇرالار ئىدى...

عەينالدين بوقىرق، بو راھەتدەن قايا يارغانىن دا بىلمى كيتدى.

توپ قارانغولانا باشلادى. قارا بولوتلار ھەۋانى توترغانلار، ھەۋادا بر قارانغولق پانشالق ھۆرە ئبدى، ئەبنالدين كېتكەندەن گيتدى.

عاربف آغاى اوت يانندا قزن يانقان! ئبرتەگە اسنارمدا ايمانا ھۆرارغا كېلەسن، آقچا بوقلنغن، ئيـگن جيتمەگەنلكگن، اوبلاپ باتا ئبدى، آلدنداغى ئيكمەكنى توزلاپ آفرنغنا آھى ئيدى... منه اول، اوھلى حاقندا اوبلى، آنـڭ فايتماونـنا پوشمنا باشلادى: - نبگه ھۆك ئبندى اول قەدەر پراقتا كېتەرگە؟ شونداغنا منه تورغان چرشى آستندا فورى چبق كوپ ئبدل باسا... ديپ ئوز ئوزنه مغردانا باشلادى...

ئەبنالدين كېتكەندەن كيتدى... بر واقت اول بر زور قابن بانـنا بارب جيتدى.. كيچكى يالاقلار پرلداب اوچشب چقتلار: ئەبنالدين قورقمادى، بورى قورقنتو ئوچن بالتا بلەن تـگى زور قابنغا بەردى.

قابن ئچندەن بر بيك توتق، نچكە بر آواز كيلدى. ئەبنالدين، ھۆندا نى بار ئيكەن، ئەلله بر بر بالا قالدى ميكەن؟ ديپ قاراشدنرا باشلادى. قابننڭ توبندە بر تيشك كوردى....

تگى آواز ھاماندا كيله بيت؛ يلى دا باشلادى:

- ئەبنالدين آبى، مبنى چقار؛ دى.

ئەبنالدين تاوشنڭ تگى تيشكدەن كيلگەننى سيزدى:

يافتتراق كيلب قارادى... نى كوزى بلەن كورسن؟ بر نەرسە يالتترى: ئەبنالدين قولنى تغب آلسا، بر توگەرەك قابقاچلى پيالا ھاوت اوت كوبك يانب تورا!

- ئەبنالدين آبى! ئەبنالدين آبى! مبنى چقار!.

ديب يالوارب قچقرا باشلادى... ئەبنالدين تـگى ھاوننڭ بوكنسن آلدى... تيرە - ياق يالتتراب كېتدى. بر ياقتى توبان

كۆبك نەرسە گۆلت ئۇيدب ئۆستكە كوتەرلدى: ئۆماندان بر قارت رەوشى چقدى: ساقالى آپپاق، تەنى بۆنلى ئېدى...

ھەزر نگى قابن بوبى قارت بۆگلدى، ھەبى الدين نى ئۆتدى:

— «يە، اوغلم، رەحمەت... مين مۆندا جينمش مكبل ياتام... مينى قۆتقاردك... مۆندان قۆتقارغان كشنى ئيك ياراتا ئورغان ئولئمى بلەن ئۆنئۆرمن، ديگەن نيدم: بەئەيت، نيندى ئولام تليسك؟ مينم واقتم يوق» ديدى. ھەبى الدين خۆرلى باشلادى. قولندان بالتاسى تۆشب كيتدى...

ھەبى الدين ھەزر ھەيلەگە يابشدى:

— ئۆتئرەم ديب ئەيتەسك ئەيتورن دە مين بيت مينى ئۆتئرە آلميسك! مين بيت يارى تۆتتدەن گنە! مينگا كۆچك جينمەس، يالغانلبسك! ديدى.

قارت: — مين بيت پەرى قارتى، مين پەريلەرنك پاتشاسى، مين مينى ئۆتئرو نوگل... ديبوتنە قارشى، ھەبى الدين: «مين قارت بولساك دا، يالغانچى ئيكەنسك، ئەيدە، پەرى بولساك بو پيياليغا كيرى كرب قارا! يوق شول: بولدرا آلميسك!» ديگەچ، پەرى:

— يە آلايسا گور!

ديب تگى پييالا شيشا چنە كرە باشلادى. كرب بتدى: ھە ھەبى الدين بۆكيسن آلدى دا، بسمللا ئەيتب يابدى دا قويدى...

قارت تاغى نچكە تاوش بلەن يى باشلادى:

— چغار، ھەبى الدين آبى... مين ى نلە سەك، شونى بير رمن... ديدى.

ھەبى الدين چركيلەر آساغاندان تەوەگكەل كچكنە بوركنسن آلب، باشى قاھندى دا:

— آلاى بولسا، ھە مينگا سين بر پۆت آلتن آقچا بير! ديدى...

— بارى، بارى، ھەبى الدين آبى... بارى، چغارافتا كور!...

ھەبى الدين ئۆ ماناديدى، «سين ئلك بير آندان آرى چغاررمن»

دیدی... قارت: ئەنە بالتاك بلەن ھول قایىن تامىرن كیس شوندا بر تیمر توتقا بولر، شونی كونەردە، آل؛ آندا بر قاپچوق آلتن بولر.. دیدی. ھەبیبالدین بالتا بلەن چابیب تكنی زور آلتن تەنكە تولغان قاپچقنی چغاردی.. آندان سوڭ بو كوننی آچقان ئیدی، تكر قارت یومان بولب بالتراب اوچب چغب كیتدی... تیرە-یاق قاراڭغلاندی بالالار تاغن قچقرا باشلادیلار.

ھەبیبالدین آتاسن بانڭنا جیبكەندە، آتاسی بیك آچولانب بارغن آلدی. لاكین قاپچقنی كورسەتكەچ، بیك قوواندی. اوغلنا رەحمەتلەر ئەیتدی.

ھەبیبالدین ھەزر ئوسكەندە ئەیتدی، قالادا گیبت آچقان دی ماریف آقای ناماز قارئی بولغان، دی... آلار بیك مانورھا بیك مەحبەت كنە كون ئتنەلەر، دی...

ع. عەزیز.

В. Ц. Казань. Тираж 20,000 экзм